

שביתת כלים – רווח מהכלים בשבת

❖ **כאשר אם יום טוב יוצא סמוך לשבת, האם אסור לקבל ריביות?**

בשיעור הובאו הפוסקים שהתירו בימינו להרוויח מריביות, אפילו יומיות –

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ז סימן נט

רבית מבאנק /מבנק/ של גויים עבור שבת ויו"ט בע"ה. מע"כ בני חביבי הרב הגאון מוהר"ר דוד פיינשטיין שליט"א. בדבר מה שנתחדש עכשיו שהבאנק משלם ריבית לפי סך הימים שהיו המעות בהבאנק, שא"כ הרי יש לאסור מליטול ריבית עבור ימי שבת וימים טובים מאיסור שכר שבת כדאיתא במג"א סימן ש"ו סק"ז, יפה כתבת דכיון דהם חושבין יום מחצות הלילה עד חצות הלילה שלכן הווי התשלומין דריבית עבור שעות דחול ג"כ שהוא בהבלעה דשעות של חול ממוצאי שבת עד חצות הלילה

טעם ההיתר הוא שמבחינת הבנקים והעסקים, "יום" מוגדר מחצות עד חצות. מכיוון ששבת מתחילה ומסתיימת בשקיעה, מחצות עד חצות תמיד יכלול גם כמה שעות של יום חול. אך כאשר יש יום טוב סמוך לשבת, אזי יהיו 24 שעות, מחצות עד חצות, בהם אסור להרוויח!

אבל כששבת ויום טוב סמוכים, דהוא בין שיום טוב חל בערב שבת, בין שיום טוב הוא במוצאי שבת, יש לאסור מליטול בעד יום הראשון דמתחיל אצלם בחצות לילה ונמשך עד חצות לילה השני, דהרי בין השעות שהן משבת אסורין ובין השעות שהן מיום טוב אסורין, אבל הריבית בעד יום השני מותר דהרי איכא שעות אחרונות דהן חול. באגרות משה כתב אכן כך – כאשר יום טוב יוצא סמוך לשבת – אסור להרוויח את הריבית של אותו היום.

ובשני יום טוב של גלויות מסתבר דכיון דעשו לדין יום טוב שני בדין ספק דהא ביצה שנולדה בזה מותרת בזה לרב בביצה דף ד' והלכה כמותו, אם כן לא שייך לאסור שכר יום טוב בפועל ששמר שני הימים אלא בעד יום אחד, וממילא בריבית של הבאנק שהיום מתחיל מחצות הלילה ונגמר בחצות הלילה הרי ליכא שום איסור דאליבא דהודא איכא ודאי גם שעות דחול ביום שמשלמין עבורו ריבית והוי בהבלעה שמוותר.

אך הוא אומר שדבר זה אינו נכון לגבי שני ימים טובים של גלויות. אנו דנים בשני ימים טובים של גלויות כספק. המשמעות היא שאחד מהם ודאי חול, אם כן מותר להרוויח על האחד מדינא, ועל השני יש אותה הבלעה שיש בשבת רגילה

ובאיכא תלתא יומי כמו כשיום טוב הוא ביום ה' וערב שבת או במוצאי שבת ויום ב' אסור מדין שכר שבת ויום טוב נמי רק יום אחד דהוא כשיום טוב ביום ה' וערב שבת אסור ליקח בעד יום טוב שני דבערב שבת, ואם יום טוב הוא במוצאי שבת ויום ב' אסור בעד יום השבת (ובשני יום טוב של ר"ה אולי יש לאסור בעד יום אחד דהרי הם כיומא אריכתא לרוב הדינים וראוי להחמיר) זהו מה שנראה לע"ד. ונראה דהשכר דיום האסור, שלא שייך להניחו שם, יתנהו לאיזה צדקה, ובאופן שלא ידעו כלל, ולא יהיה לו שום הנאה, אף לא הכרת טובה משום אדם. והנני אביך אוהבך בלוי"נ, משה פיינשטיין.

❖ **הרחבות – באלו אופנים יקבל ישראל את הכסף?**

חלקת יעקב סימן סז

וכשהקונה לוקח בשבת משהו מהאוטומט וזרק לשם המטבע, אף שהאוטומט חצרו של הבעה"ב, אמרינן דלא ניחא ליי דליקני ליי חצרו מטבע זו וממילא לא נגמר הקנין, ואף דזה ודאי צריכין לומר דלהקונה יש לו רשות ליקח משם מה שירצה, דאל"כ רק נאמר דזה תהי' כמו גזילה, א"כ אדרבה עושה הבעה"ב איסור יותר מזה שמכשיל להקונה באיסור גזילה, ולפני עיוור שייך אף בעכו"ם, ... מכ"מ אף שיש לו רשות ליקח משם מה שירצה, זה לא יהיה מתורת קנין, כיון דאיסורא לא ניחא ליה למקני, ולא קנה המוכר את הכסף, רק הקונה לוקח זאת בתורת הפקר בכדי שלא יעבור המוכר על איסור דמו"מ, דאנן סהדי דמפקיר ליה למה שלקח הלוקח משם בלב שלם כיון דסוף כל סוף כבר זרק הלוקח המטבע לשם

החלקת יעקב הסביר שאסור לישראל להרוויח מהמכונה. ממילא אין לו כוונה לקנות את הכסף שהוכנס למכונה בשבת. לכן מתייחסים לזה כמצב שהנכרי הניח כסף והרשה לישראל לקנות, וישראל יקנה לכשיחפוץ, אחרי שבת בזמן המותר.

שו"ת מנחת יצחק חלק ג סימן לד

(ה) ומה שנוגע להחשש הב' מטעם המעות שקונה בעל הכלי בשבת כנ"ל, בזה יש להמציא התקנה שאיתא בתשובת מהרי"א אסאד (חאו"ח סי' פ"ג), שמצא תקנה לענין דורונות ומתנות שנתונין בשבת להרב לכבוד הדרשה, ויש בזה משום איסור מקח וממכר, כאשר תמה בזה המג"א (בסי' ש"ו סקט"ו), דיכוון המקבל המתנה שלא לקנותו בשבת עד מוצאי שבת, אף על גב דחצרו של אדם קונה שלא מדעתו, היינו באינו יודע, אבל בידוע ואין מכוון לקנות, לא קניא... (ואמנם יש חולקים)... מ"מ בכוונה הפכית, שמכוון על מנת שלא לקנות, ודאי מודה המהרי"ט שאין קונה הדבר בע"כ, והביא ראיות לזה... וא"כ יש עצה גם בנידון דידן, דעדיף מהנ"ל, דל"ה רק משום חצר ולא ידו, לומר בפירוש קודם שבת, שאינו רוצה לקנות המעות, עד מוצאי שבת, ושוב אין בזה משום איסור מקח וממכר.

❖ תשובת מראה הבזק – קונטרס מסחר באינטרנט ושמירת השבת

לז.

קונטרס

מסחר באינטרנט ושמירת השבת

הקדמה

התפתחותו המדהימה של העולם הווירטואלי – האינטרנט, בשנים האחרונות, מציבה אתגר הלכי ורוחני בפני מרנן ורבנן. פוסקי ההלכה צריכים לתת דעתם לסכנות המרובות מצד אחד וליתרונות העצומים מצד שני. בקונטרס זה נעשה ניסיון לחבר ישן וחדש ולנסות למצוא את המקורות בדברי חז"ל ובדברי הראשונים והאחרונים למציאות החדשה, הדימוינית - תרתי משמע. בהשארת אתר אינטרנט בבעלות יהודי פתוח בשבת וביו"ט יכולות להתעורר שאלות הנוגעות לכמה וכמה איסורים. "לפני עיוור" ו"מסייע לעוברי עבירה"; מקח וממכר בשבת (באתרים מסחריים); שכר שבת (באתרים הגובים דמי-שימוש, בחנויות ושווקים וירטואלים); הנאה מחילול שבת (מאתרים מסחריים); מראית-עין וחשד; זילותא דשבת. ונדון בהם אחד לאחד ונבדוק האם אכן הבעלים עוברים על האיסורים הנ"ל.

א. איסור לפני עיוור ומסייע לעוברי עבירה

התורה הזהירה "ולפני עור לא תתן מכשיל"¹. איסור זה כולל גם הכשלת אדם מישראל בעבירה². מאחר שצרכן אינטרנט הגולש בשבת עובר בוודאי על איסורי דרבנן, ואולי אף על איסורי תורה³, יש לדון אם בעלי האתר המשאירים את האתר פועל בשבת עוברים בשל כך על איסור "לפני עיוור" או איסור "מסייע לעוברי עבירה"⁴. הגמרא אומרת שאין עוברים על איסור "לפני עיוור" אלא כאשר המוכשל לא היה יכול לעבור את העבירה ללא סיועו של המכשיל⁵ לפיכך - כאשר ישנם אתרים אחרים, דומים, ניתן לאמר שאין כאן איסור דאורייתא של "לפני עיוור".

¹ ויקרא יט, יד.
² ד"ל רמב"ם (ספר המצוות, לאוין רצט) "ולא זה כולל גם כן מי שיעזור על עבירה או יסובב אותה, כי יבוא האיש ההוא לעוון, ובעזרתו הכשילו וחזר עוד ויפתהו ויעזרהו להשלים עבירתו או יכין לו סיבת העבירה...".
³ האיסורים הם:
 כותב - בש"ח "שבת הלוי" (ח"ו סי' לו) פסק שכתובה על מסך מחשב אסורה משום מלאכת כותב דאורייתא. לעומתו הרב פרופ' זאב לב סבור שכתובה על גבי צג המחשב (ללא הדפסה) היא בבחינת כתב שאינו מתקיים, שאינו אסור אלא מדרבנן, ואילו הרב ישראל רוזן מחלק בין מחשב שיש בו תוכנה למחיקה עצמית, שהכתובה על גביו יכולה להחשב לכתב שאינו מתקיים, ובין זה שאין בו תוכנה כזו, שהוא הכתב נחשב לכתב המתקיים.
 בונה - הגר"ז אוריעבך פסק שהזנת מחשב בנתונים הנשמרים על גבי דיסקט היא בכלל מלאכת בונה, "שמירת שבת כהלכתה" (ח"ב פרק סו סע' נה). בנוסף לכך ישנה בעצם הפעלת המחשב ופעולת ההקלדה סגירה של מעגלים חשמליים שלדעת "חזון אי"ש" כלולה באיסור בונה.
 מוליד - סגירת מעגלים חשמליים לדעת "בית יצחק" (יורה דעה ח"ב במפתחות לס' לא) ועוד אחרונים מהווה איסור דרבנן.
 הבערה - בתקשורת מחשבים מורכבת (שימוש במודם והתקשוריות מחשבים ושרתים) גם תתכן הלהטת חוטי-להט ממש (בהדלקת נורות שונות) שזה לדעת הרבה מן הפוסקים מלאכת מבעיר מדאורייתא (עם המעבר לטרנזיסטורים אין מבעט בנמצא מחשב עם נוריות להט).
 "ממצא חפצן" ומקח וממכר כאשר מדובר על אתר מסחרי, ודאי שהצרכן יעבור גם על דברי קבלה של "ממצא חפצן ודבר דבר", שבגנים אסור אפילו להרהר בענייני נכסיו בשבת, כמבואר בגמ' שבת (קנ ע"א) ובשלחן ערוך ("אורח חיים" סי' שו סעיף א). ולגבי גזירת מקח וממכר בשבת עיין לקמן סעיף ב.
⁴ הכרעת הפוסקים היא שיש איסור "לפני עיוור" גם באיסורי דרבנן, ונחלקין, אם האיסור לסייע באיסור דרבנן הוא מן התורה או מדרבנן, עיין סיכום השיטות בספר "לפני עיוור" לרב יצחק א' הכהן אדלר (עמ' נב-נו). הנפקא מינה בין שני הצדדים קשורה לשאלה אם אופני ההיתר באיסור מסייע-מדרבנן, כשמדובר באיסורי דרבנן שהובאו לקמן, יעזרו להקל אפילו במקרה של "תרי עברי דנהרא" - כיון שכל האיסור מדרבנן-אמנם גם אם נסבור שהאיסור אינו אלא מדרבנן אין הכרח שהדינים הקיימים ב"מסייע" יהולו גם ב"לפני עיוור" באיסור דרבנן.
⁵ עבודה זרה (ו ע"ב) "הכא במאי עסקינן, דקאי בתרי עברי דנהרא". על פי פירוש רוב המפרשים והפוסקים. אולם רד"צ הופמן בשו"ת "מלמד להועיל" (ח"א סי' לד) והרב נחום אליעזר רבינוביץ (תחומין יא, עמוד 45-97) הכיחו שלדעת רמב"ם אין חילוק בין תרי עברי דנהרא לחד עברא דנהרא, ובשניהם הסיוע אסור מדאורייתא.

ואולם לא כן כאשר מדובר באתר יחודי שאין דומה לו⁶, או באתרים שמעצם טבעם מופעלים על-ידי יהודים⁷. אמנם ישנה מחלוקת ראשונים גם כאשר המוכשל היה יכול לחטוא אף ללא עזרת המכשיל, אם בכל זאת אסור מדרבנן לסייע לו לעבור את העבירה - רמ"א מביא את שתי הדעות וכותב ש"בעל נפש יחמיר לעצמו"⁸, ואולם כשמדובר באיסור "מסייע", שהוא מדרבנן, ישנן דעות אחרונות שהאיסור לא חל במקרים הבאים: סיוע למומר⁹, סיוע למוזיד¹⁰, סיוע שלא סמוך לשעת העבירה¹¹, וסיוע כאשר העבירה אינה מתבצעת בגוף החפץ שהמסייע - המכשיל מוסר לעברייני¹², והם קשורים גם לנדון דידן.

סברה נוספת לצדד שאין בהשגרת האתר פתוח משום איסור "לפני עיור" ו"מסייע", היא שניתן לתלות¹³ בהשתמשים כולם יהיו גויים או שאיש לא ישתמש באתר.

גם יתכן שלא שייך איסור "לפני עיור" או "מסייע" כאשר בשעת העבירה¹⁴ המכשיל פאסיבי¹⁵ לחלוטין.

כאשר סגירת האתר בשבת כרוכה בהפסד כספי, כגון בהפסד של לקוחות גויים או במקרה שהפתרון הטכני הוא בעייתי, ניתן לצרף להיתר גם את סברת האומרים שאין חיוב להוציא הוצאות כספיות כדי להימנע מאיסור לפני עיור¹⁶.

ב. "ממצא חפץ" - איסור מקח וממכר בשבת

באתרים שבהם נמסר מידע כלכלי, מסחרי וכויו"ב ודאי שהצרכן שנוכח לאתר ומעיין באינפורמציה, עובר על איסור מדברי קבלה - "ממצא חפץ ודבר דבר", פסוק שממנו לומדים שאסור, אדם לעיין בנכסיו בשבת¹⁷.

באתרים שהשימוש בהם כרוך בתשלום בעבור מידע או שירות כל שהוא או שמבוצע תשלום בעבור הזמנת חפץ מסויים, הקונה עובר כנראה גם על איסור דרבנן¹⁸ של איסור וממכר בשבת¹⁹, ובודאי הוא עובר על איסור "ממצא חפץ"²⁰.

לעומתו, ספק השירות או המוכר - שהוא פסיבי לחלוטין בשבת, נראה שאינו עובר על איסורים אלה¹. ואולם כדי לצאת ידי כל הדעות ראוי להבטיח שכרטיסי-האשראי של הקונים יחויבו רק במוצ"ש, והדבר יפורסם באתר בצורה בולטת².

⁶ יש מקום לטעון שגם אם האתר יהיה סגור בשבת, גולש שאינו מודע לסגירתו ינסה להיכנס בו ויחלל שבת בניסיונו זה, ואם כן סגירת האתר תמנע לכל היותר "תוספת איסור". שאלת "לפני עיור" בתוספת איסור שניה במחלוקת ראשונים. רמ"א (עבודה זרה ו' ע"ב) כתבו שאין עוברים על "לפני עיור" בתוספת איסור, אך מותו" (שם ד"ה מנין) משמע שאמנם עוברים. ועיין על כך בהרחבה בס' "לפני עיור" (ה"ל, עמ' 4 כללים, ס' ה' עמ' 10), ועיין עוד ב"גיליון מהרש"א" (ו"ד ס' קנא) שמבין את הסוגיא בבא קמא בניין "הלעיטהו" (סט ע"א), שבמקום שעובר העבירה עובר ממילא עבירה שאין באפשרותו למנוע ממנו, וישנה אפשרות שתוך כדי כך יעבור עבירה נוספת שיש באפשרותו למנועה ממנו, אין חיוב למונעו. עוד יש לדון מצד מה שכתב רמ"ם בפי' המשניות ומעשר שני פ"ד מ"ו), שמותר לתת מעות דמאי למוכר עם-הארץ שבלאו הכי אינו מקפיד שלא לעבור איסורים. אמנם צ"ע בהבנת דברי.
⁷ דעת "משנה למלך" (פ"ד מהל' מלוה ולווה ה"ב) שגם במקרה שהמוכשל יכול היה לעבור את העבירה גם ללא סיוע המכשיל, אבל זקוק בכל אופן לאיסור "לפני עיור" דאורייתא. אך דעת "פני משה" (ח"ב ס' קה) ו"כתב סופר" (ו"ד ס' פג) היא שגם ככהאי גוונא אין עוברים על "לפני עיור" דאורייתא. "שדי חמד" (מערכה ו' כלל כו אות ט) כתב שגדולי האחרונים סוברים כ"משנה למלך", ועיין סיכום בספר "לפני עיור" (ה"ל, עמ' כז - לא). ועיין בשו"ת "חלקת יעקב" (א"ח ס' סז במהדורה החדשה) שמתעם ה"משנה למלך" ה"ל' אסר להעמיד בארץ-ישראל מכונה אוטומטית למכירת אוכל ברשות-הרבים בשבת, אע"פ שישנן שם מכונות של בעלים אחרים, מכיון שגם בעלי המכונות האחרות הם על פי רוב יהודים.
⁸ שו"ע יורה דעה (ש"ע קנא ס"א בה"ה).
⁹ הש"ך (ו"ד ס' קנא ס"ק ו) פסק שבמבואר אין איסור מסייע, ואמנם הרבה אחרונים נחלקו עליו, עיין ספר "לפני עיור" (עמ' קכח-קכ"ב). הרב שלמה גורן במאמרו על מכשירי בנקומטים בשבת (קובץ "שנה בשנה" תשמ"א עמ' 181) דוחה התבטאות על הש"ך ה"ל' להיתר, משתי סיבות: א. שיטת הפוסקים שבזמן הזה אין דינם של מחללי שבת בפרהסיא כמזכירים מפני שהם נחשבים למי שלא הוכיחו אותם; ב. יש לחוש לדעת הרמב"ם שכלל האיסור חולק על הש"ך. ויש סברות נוספות לכך שלא נחשיב כיום אנשים אלה למומרים ח"ו אלא ל"ציבור ששגג".
¹⁰ כפי מפרש שם "אבן עזרא" את הש"ך, ו"גיליון מהרש"א" שם חולק על ה"דגול מרבה". "אבן עזרא" (ו"ד ס' ע"ב) ו"ב"צ"ן א"ע"ז" (ח' טו ס' יח) הוכיחו קדעתה ה"דגול מרבה". ואמנם "אגרות משה" (אבן העזר ח"ד ס' טא אות ג) כתב שכאשר ניתן למנוע את העבירה, ודאי שישנו חיוב לאפרושי גם במזיד, ורק כאשר העבירה תתבצע ממילא, אין איסור מסייע במזיד. ומ"חזון א"ש" (דמאי ס' ח אות ט) משמע שבמקום שסיועו של המכשיל הוא פאסיבי, והמוכשל מזיד, אין איסור מסייע. ובספר "גבעת לבונה" כתב שגם לשיטת ה"דגול מרבה" באיסור שבת אסור לסייע גם למזיד, אולם אין משמעו כן שאר הפוסקים.
¹¹ "אבן עזרא" (ו"ד ס' גג), "מניב דבר" (ח"ב ס' לא-לב) ו"בניין ציון" (ס' טו) התירו סיוע בזמן שאינו סמוך לבצוע העבירה, ועיין עוד "מגן אברהם" (שו"ע א"ח ס' קסט ס"ק ו) שהבין מדברי ה"ח"ש (ה"ה ו"ה ו"ה), דברי כשאינו מכשיל בזמן העבירה, ואולם בספר "לפני עיור" (עמ' קלח-קמ) הוכיח שרמ"א, ש"ך ה"דגול מרבה" חולקים על זה.
¹² בשו"ת מהרש"ם (ח"ב קפז) חידש שלא שייך איסור מסייע, אלא כאשר העברין עושה את האיסור בגוף החפץ שמסר לו המכשיל, וצ"ע טעם זה להיתר להשכיר בית לספר המספר גם בשבת, מכיון שזה עובר את האיסור בחלל הבית ולא בבית עצמו. גם אנו יכולים לצרף טעם זה בנדון דידן - המוכשל עובר את העבירות באמצעות מחשבו האישי ולא בגוף איה חפץ שהמכשיל מוסר לו.
¹³ במשנה שביעית (פ"ה מ"ו) מבואר שמותר למכור בשביעית לחשוד על השביעית כלי שמלאכתו להיתר ולאיסור, מכיון שניתן לתלות שהוא קונה את הכלי למלאכת היתר. ועיין בספר "לפני עיור" (עמ' עא-עו) שיש הרבה פוסקים הסוברים, דהיינו דווקא כשאיכא רובא להיתר, אמנם אין היתר זה פשוט, שכן אמנם מציינו במשנה ה"ל', שניתן לתלות להיתר, אך שם מדובר שהכלי שנקנה, מיועד גם להיתר, ואם כן אין זה נחשב לנתינת "משלו", שהרי הכלי מצד עצמו אינו מיועד דווקא לאיסור (ריטב"א ע"ז ס' ע"א), אך סברה זו אינה שייכת לנדון דידן, שכן בשבת מהווה האתר מכשול, ורק ישנו ספק אם ייכשל בו יהודי אם לאו, ואם כן ח"ו ככל "ספיקא דאורייתא", לחומרה (כשם שאסור להכשיל אדם בספק איסור, אף שאז רק ספק, אם מכשילו בעבירה).
¹⁴ אמנם יעיינו בהירושלמי שביעית (פ"ה ה"ג) ששאלו שם (על מה שכתבה המשנה שאסור למכור לחשוד), האם מותר למכור "לסתם" אדם כלים שיעודם למלאכה האסורה בשביעית, ואמרין שם דש"י, דהלין היתרא בשם שתינון להיתרא בכלי שאינו מיועד רק למלאכה האסורה. ואם כן לכאורה הוא הדין בנדון דידן שכן ישנו ספק, אם המשתמש יהיה יהודי, אך יעיינו ברמב"ם (הל' שמיטה יובל פ"ח ח"ד) דמשמע שהבין, ושכל כוונת הירושלמי היא לומר, שאין צורך בידיעה שאינו חשוד, אלא בסתמא אמרינן דאינו חשוד, וממילא תלינו להיתרא שלא ישתמש בכלים האלה בשביעית אלא ימתן עד לאתר השביעית.
¹⁵ סברה זו הוללתה ע"י הרב הראשי לישראל הרב שלמה גורן לגבי האיסור דאורייתא "לפני עיור" ("שנה בשנה" ה"ל) ועל ידי הרב ישראל רזן גם לגבי האיסור "מסייע" מדרבנן (תחומין ז' עמ' 140-139). אולם לפחות לגבי האיסור מדרבנן מוכח במפורש ממשנה מעשר שני (פ"ה מ"א), ובבואר בגמ' בבא קמא (סט ע"א) שלפחות מדרבנן יש חובה על יוצר המכשול למנוע שיכשילו בו גם כשהוא אגסי לחלוטין בשעת העבירה, שהרי חבת האשראי מתייבת את בעל הכרם לצ"ן בשביעית "כרם ערלה ונטע זרע" כדי שלא יכשלו בו הרבים, אע"פ שבעל הכרם פסיבי לחלוטין. הרב אורי דסברג (תחומין ז' ט' א"י סגירת בנקומט בשבת" עמ' 353) מחדש שלא שייך איסור מסייע וחובת הפרשה מעבירה, כאשר המכשיל אינו רואה את עובר העבירה בשעת העבירה, מכיון שלא שייכת ככהאי גוונא חובת הוכחה, ואולם גם סברה זו נדחית לכאורה מה שכתב הר"ל. אך עיין בשו"ת "יעקב" (אבן העזר ס' טא) המחזיק דיועה דומה, שאין חובת אפרושי מאסורה במקום שאין ידוע למכשיל, מה אם המושלים, מכיון שאין, דין ערבות על השתתרות, והאש המשנה ה"ל' תירץ שחובת ציון "וערלת" איננה מטעם "המכשיר מסייע" אלא מן הסתמים שמביאה הגמ' מועד קטן (ה"ל ח"ב) שייך קבדות.
¹⁶ אמנם נראה שידן חובת אפרושי מאסורה אלא יצאנו לגמרי.
¹⁷ כן סבור מהר"ל דסקיין (קבר"ח ס' קמ"ה) אך לגבי איסור דאורייתא של "לפני עיור". ובשו"ת "עצי חיים" (ח"ד ס' ה) חולק עליו במקום שיש לא מדאורייתא, ומודה עליו במקום שישנו רק איסור מסייע מדרבנן.
¹⁸ שבת (קנ' ע"א), שו"ע אורח חיים (ס' טו) ו' א.
¹⁹ יש להעיר שדעת "נתיבות המשפט" (חושן משפט ס' רלז) דשגה באיסור דרבנן אין בה איסור כלל. לפי זה ניתן להשליך זאת לנדון דידן ולהחשיב מחלל שבת זה כשגוג (מדין "תינוק שנשבה" או "ציבור ששגג" וכויל"ה), אך מלבד שכל זה אינו מוכרח, עיקר דינו של ה"נתיבות" אינו מוסכם.
²⁰ פוסקים נדיים בשאלה, כיצד ניתן לעשות קנין בזכויות כגון זכויות שימוש, שכן זכות היתר דבר שאין בו ממש (שו"ע חושן משפט ס' ריב, א). גם בהזמנה באמצעות האינטרנט של חפץ ספציפי (כגון יתרון מסופר) ודאי שאין קנין בחפץ עצמו, שהרי כוונת הסוחרים באינטרנט היא, שכל עוד החפץ לא הגיע בפועל לידי הצרכן, האחריות היא על הספק - ונמצא שאין כוונתם לקנין גמור. אמנם יש כאן התחייבות דידית, שהרי חבת האשראי מתייבת את בעל הכרם לצ"ן בשביעית "כרם ערלה ונטע זרע" כדי שלא יכשלו בו הרבים, אע"פ שבעל הכרם פסיבי לחלוטין. הרב אורי דסברג (תחומין ז' מט, א) לרעת הרמב"ן ויעונית יכולה התחייבות ליצור התחייבות נגדית (ואמנם מסקנת הש"ך שם כרשב"א) שהתחייבות לא נחשבת כקניין (כלל), ואם מדרבנן בחפץ ספציפי, תלויה שאלת התחייבות במחלוקת ביני "קצות החושן" (שם ס' רי ס"ב ב) לבין "נתיבות המשפט" (שם ס' ק) ואין היתר להתחייב לתת חפץ ספציפי. אך גם אם נאמר שאין כאן "חלות" קניין ממש - או שאפילו יש כאן קניין, אלא שלא הקונה נחשב לקונה כי זה שבת, אחר חובת האשראי שיקונה בעבורו, והוא קונה רק מדין "עבד כנעני" (עיין קידושין ח'), בכל זאת נאמר שיש כאן עבירה של איסור מקח וממכר בשבת, ע"פ דברי "התחילת יעקב" (אורח חיים ס' סח) שפשוט לו, שהסכמה של שני צדדים בשבת לקנות ולמכור כלולה באיסור משא-ומתן בשבת, גם אם הקניין כולו יתבצע רק במוצאי-שבת. וכן ניתן להוכיח מרמב"ם (פ"ג מהלכות שבת) שכותב, שמקח וממכר בשבת אסור "ארחי חיים" (ס' טז, ד) ש"מותר לתת לאינו יהודי מעות מערב שבת לקנות לו, ולבלב שלא יאמר לו קנה בשבת", וברמ"א (שם) הוסיף "וכן מותר ליתן לו בגדים למכור, ולבלב שלא יאמר לו למכור בשבת". מפורש אפוא שאין חובה למנוע אפרושי אחר חובה (לפני עיור) ולא יאמר שישנו ספק, אם המשתמש יהיה יהודי, אך יעיינו ברמב"ם (הל' שמיטה יובל פ"ח יעקב" א"ח ס' ה) להיתר מטעם זו שהאשראי מוכשי אוטומט למכירת אוכל פתוח בשבת;
¹ וא"ח ס' ה) להיתר מטעם זו שהאשראי מוכשי אוטומט למכירת אוכל פתוח בשבת;
² (א) כאמור לעיל, בהזמנה באינטרנט לא מתבצע קניין ממש בחפץ, אלא רק התחייבות לספק את החפץ. קניין ממש בשבת, ולא התחייבות וכדו', ועיין (ב) סוגיא ב"ש"ת "באר משה" (קונטרס אלקטריק ח"ו ס' ו); (ד) יש לבדוק, אם על פי החוק האזרחי ניתן לתובע את הספק אסיחורו בו ולא יספק את החפץ (ולא יגבה את התשלום). אם לאו, יש

info@eretzhemdah.org : לשאלות והבהרות

מורנו

ג. שכר שבת

חז"ל אסרו לקחת "שכר עבודת שבת" אפילו ביצוע על מלאכה המותרת³, ויש פוסקים שכתבו דהוא הדין שאסור לקחת שכר על השכרת כליו וחפציו בשבת⁴, וכן נפסק בשו"ע⁵. יש לדון, אם יש משום "שכר שבת" בנטילת תשלום עבור שירותים המסופקים באינטרנט, גם בשבת, או עבור קניית חפץ שהוזמן בשבת באתר מסחרי פתוח. נראה שאם מדובר בתשלום חודשי/שנתי קבוע עבור הזכות להיכנס לאתר בכל זמן, ודאי שאין בעיה, מכיוון שזה נחשב כשכר שבת בהבלעה, שמותר⁶. וכן הוא באשר לתשלום על קניית חפץ שהוזמן באינטרנט בשבת, ודאי שאין בו משום שכר שבת⁷.

אך תשלום חד-פעמי בעבור אספקת מידע, צפייה בסרט, שמיעת מוזיקה וכדומה אכן אסור, מפני שהוא דומה לתשלום שכר בעבור השכרת כלים בשבת, וכנ"ל, וכך הדין גם לגבי בעל שוק וירטואלי הנוטל אחוזים מכל עיסקה שמתבצעות בו⁸. לכן מותר להפעיל את האתר רק בשותפות יום כנגד יום עם שותף גוי⁹, ורק בשעת דחק והפסד גדול יש על מי לסמוך גם למי שנוטל את האחוזים ללא שותפות עם גוי¹⁰.

ד. הנאה מחילול שבת

האיסור ליהנות מחילול שבת הוא רק בהנאה מן הדבר שבו נעשה חילול השבת, ולא בהנאה מן השכר הניתן בעבור חילול שבת, ולכן אין בנדון דידן בעיה של הנאה ממעשה שבת¹¹, ומה גם שלאחרים, שלא חיללו שבת, מותר ליהנות גם מן המלאכה עצמה מיד עם מוצאי-שבת¹². אך כל זאת בהנחה שהבעלים לא עשה איסור בהשאת האתר פתוח (כמו שנתבאר בסעיף א), כי אם עשה באיסור, נראה שאסור לו לקבל שכר עבודה זו¹³.

ה. מראית-עין וחשד

חכמים אסרו בשבת מספר דברים משום חשד "מראית עין" של הרואים שעלולים לחשוד שהעושה עובר איסור, אע"פ שאין בהם בדברים איסור עצמי. מסיבה זו אסור להשכיר מרחץ לאינו-יהודי לשבת גם אם הוא משכירו באריסות - מפני שהמרחץ נקרא על שם היהודי, והנכרי עושה בו מלאכה בשבת. החשש הוא שאנשים לא ידעו, שהנכרי הוא אריס (ועושה אדעתא דנפשיה), אלא יחשבו שהוא פועלו של בעל-הבית, ויחשדו בבעל-הבית שעובר על אמירה לנכרי¹⁴. ואכן יש פוסקים שכתבו, שאין להתיר העמדת מכונה אוטומטית לממכר מזון ברה"ר, אם שם ישראל על המכונה¹⁵, ויש מי שכתב כעין זה לעניין כספומט בשבת¹⁶.

עם זאת נראה שאין כאן חשש "חשד" ו"מראית-עין", שהרי הכל יודעים, שמכשירים אלו הפועלים אוטומטית, ללא כל שיתוף יד אדם, ואם כן, איזו "מראית-עין" שייך כאן¹⁷? לכן נראה שגם בהשאת אתר-אינטרנט רגיל או מסחרי פתוח בשבת לא שייך "מראית-עין" וחשד, אפילו שם ישראל על האתר (סיומת il וכדומה), מפני שהכול יודעים, שהאתר עובד אוטומטית, ללא התערבות אנושית. ועוד יתכן לומר שאין דין חשד ו"מראית-עין" במקום שאין בו יהודים כשרים כלל וגם לא יתכן שיהיו, כי כל החשש של "מראית-עין" הוא שיהודי כשר יחשוד ביהודי כשר אחר

לומר שאין איסור להתייב בשבת בדבר שיכול לחזור בו - דעת "מחצית השקל" על ה"מגן אברהם" (שו"ע או"ח סי' שו ס"ט); (ה) ניתן לצרף שיטת ה"מקנה" (אבן העזר סי' מה) שאיסור מקח וממכר בשבת הוא על הקונה בלבד.
 2 על מנת למנוע לזות שפתיים.
 3 תוספתא שבת (פ"ח ה"ל טז), בבא מציעא (נח ע"א).
 4 רא"ש (פ"ק דע"ז סי' כה), טור (או"ח סי' רמג).
 5 שו"ע אורח חיים (רמז סעיף א).
 6 שם (סי' ט, ד, וס"ר רמז, א). במקרים רבים ישנה הבלעה גם כשהתשלום הוא חד-פעמי, שכן המזמין משלם גם על משלוח החפץ הנקנה ועל אחזקת האתר ועוד.
 7 ודאי שאין שום בעיה אם החפץ מסופק ביום חול, ואפילו אם היה מסופק בשבת, נראה דשרי, כי ה"נודע ביהודה" (אורח חיים ס"ח ס"ו) כתב שוודאי מי שלוקח בשבת חפץ מחבורו (באופן המותר, הדינו שאין מדברים בשבת על המחיר), חייב לפרוע לו בחול, ואין בכך משום שכר שבת. ובדבריו השתמש ה"מנחת יצחק" להתיר את התשלום המתקבל בשבת במכונה אוטומטית למכירת אוכל.
 8 בכל הדוגמאות הנ"ל לא מדובר בקניית חפץ, שבה התשלום הוא עבור החפץ הנקנה, ואין בה משום שכר שבת (כמבואר לעיל ב"נודע ביהודה" וב"מנחת יצחק" הנ"ל), אלא בתשלום בעבור שירות (עבודה) שנותן האתר, וזה דומה ממש לשכירת כלים.
 9 עיין לקמן.
 10 בשו"ת מהרש"ג (חלק א אורח חיים סי' סה) התיר ליטול "שכר שבת" באחוזים ממכונת דישה המושכרת לגויים בשבתות, על סמך שני נימוקים השייכים גם בנדון דידן [ונימוק נוסף שלא שייך]. (א) הוא מוכיח ששיטת רמב"ם אין כלל של שכר שבת בהשכרת כלים, אלא רק בעבודה של אדם; (ב) הוא מחדש שאיסור שכר שבת הוא רק במי שנוטל שכר לפי זמן, והוא נוטל גם על יום השבת או חלק ממנה ולא בתשלום בקבלנות. וב"צין אליעזר" (ח"ז סי' פח) הביא סברה זו וצירף גם אותה להיתר. אמנם עיין ב"שמיירת שבת כהלכתה" (פ' כח סעי' סה) בשם הגרש"ז אויערבך לגבי תשלום דמי-כניסה בערב שבת לזן היתר, שמשמע שם בפשטות שלא סובר סברה זו. מכיון ששם צרף המהרש"ג עוד נימוק שלא שייך לענינו, וכן נראה מסוף דבריו שכתב כן רק ללמד זכות על "פרנסת אחינו בני ישראל בגלות המד הרה", נראה שלכתחילה ראוי שלא ליטול שכר זה. במקום הפסד גדול יש לצרף דברי ה"ביאור הלכה" (סי' רמד סעיף ו בשם התוס') שהתיר ליהנות משכר שבת במקום הפסד גדול. בשו"ת "משנה הלכות" (ח"ד סי' לב-ג) כתב להתיר נטילת תשלום שכר שבת לבעלי מכונת-כביסה אוטומטית המוצבת ברושות גויים, ונימוקו - שבמקום שהבעלים אינם מעוניינים, שישתמשו בכליו דוקא בשבת, אלא שהגוי נוהג כך מדעתו, אין שייך שכר שבת, "דאדעתא דנפשיה קא עביד", ויש לרדות דבריו מסבירא ומה גם שדבריו נסתרים ממה שכתב מרן המחבר (שו"ע "אורח חיים" סי' רמה סעיף ו), "אם אפר אינם יהודים בתנורו של ישראל בשבת על כרחו, ונתנו לו פת בשכר התנור, אסור ליהנות ממנו".
 11 "משנה ברורה" (סי' שיח סק"ד). וב"שער הציון" שם מצייני למס' בבא קמא (עא ע"א) דמעשה שבת מותר בהנאה, ואסור רק באכילה או בשימוש בדבר עצמו. ועיין עוד בשו"ת "אגרות משה", שמתור ליהנות מציאה שמצאה בשבת בעורת נר שהודלק בשבת באיסור.
 12 שו"ע "אורח חיים" (סי' שיח, א).
 13 עיין רמ"א (שם סוף סי' רמג) וב"משנה ברורה" (שם ס"ק טז).
 14 דעת מהרש"ג במס' עבודה זרה (ע"א ע"ב). ושו"ע ("אורח חיים" סי' רמג, א).
 15 "חלקת יעקב" ("אורח חיים" סי' טז) "מנחת יצחק" (או"ח סי' לד, וחלק ט"ו כד, מכבסה אוטומטית).
 16 הרב אורי דסברג ב"תחומי" (יט עמ' 357).
 17 כך מעיר בצדק הרב משה אישון ב"כתור" (ב' עמ' 197 הערה 17), וגם בשו"ת "באר משה" (חלק ו, קונטרס אלקטריק סי' פד) איננו דורש את התנאי, שאין שמו עליו. ואולי משום כך לא מזכיר בשו"ת מרדכי"ג (ח"א סי' פה) - שהוא מקור לחיתר העמדת מכונה אוטומטית ברה"ר בשבת - תנאי זה שאין שם ישראל על המכונה, ורק מצריך שהמכונה לא תעמוד ברושות ישראל, מפני שאז יש מראית-עין, שאולי הישראל מכר לו את המזון שירותו, ולא באמצעות המכונה.

שהוא עובר על איסור. ועוד יש לומר, שכיון שאין מקור לגזירה "משום מראית-עין" במקרים מחודשים כאלה, איננו רשאים לחדש גזירות כאלה. ואולי לכתחילה כדאי להוסיף הודעה מפורשת שההזמנות המתקבלות באתר לא יטופלו עד למוצאי-שבת, ואז בוודאי שאין חשש כלל¹⁸.

1. זילותא דשבת

בשו"ת "אגרות משה"¹⁹ נשאל לגבי אפשרות ששעון-שבת ידליק בשבת תנור-בישול או תנור-אפיה באופן שיתחיל לבשל או לאפות את האוכל בשבת כשעה לפני האכילה. בתשובתו כתב המחבר בין היתר, "אבל יש טעם גדול לאסור מטעם אחר, שהוא זילותא דשבת' ואף זילותא דיום טוב' הא אסרו בכמה דברים. כיוון שברור שאיכא זילותא דשבת' הוא בכלל איסור זה ממילא אף שלא אסור זה ביחוד, דכל עניין זילותא הוא האיסור, וגם פשוט לענין דעושה דבר שהוא זילותא לשבת' הוא עובר בידיים על חיוב הכבוד (של שבת) שמשמע שהוא גם כן חיוב התורה שנתפרש ע"י הנביאים...".

ובשו"ת "חלקת יעקב" נשאל לגבי השארת "מזכירה אלקטרונית" פתוחה בשבת שתקבל הזמנות לעסקאות, וההזמנות תטופלנה במוצ"ש, והשיב בתוך הדברים, "וחוץ לזה על זה נאמר 'חכמים הזהרו בדבריכם' בזמן שהטעכניק צועד רק צעדים קדימה, ויכול היות בימים קרובים לסדר חנות גדולה ע"י אוטומט וטאנבאנד שהחנות תפתח מאליה לשעה הנדרש, והקונים יבואו לשרת אף כשאין שום איש, דשם תתחלק הסחורה להקונים תמורת המעות שהם נותנים לשם, ואם נזלזל בקדושת שבת בהיתרים של הטעכניק משום שהכל נעשה מעצמו, יצמח מזה חילול שבת גדול, שאדם בשבתו בביהמ"ד או על שלחנו של סעודת שבת ומנגן זמירות לכבוד שבת, ועסקו או משרדו עובד בשבת עבורו כבימות החול, ומסופקני אם זה אינו דומה להא דרמב"ן ב' אמור במקח וממכר הנעשה בקביעות, אף דברים שאינם של מלאכה דאסור מן התורה... ואף דבאמת חילוק גדול יש, דהרמב"ן מיירי כשהאדם טורח עמו ביום השבת בעבודות וטרחה, לא כן כשהאדם אינו עושה כלום, רק הכל נעשה על ידי המכונה של קודם יום השבת, מכ"מ העובדה בעצמה שהעסק שלו עובד בפרהסיה בשבת במקח וממכר עבורו, זה כבר אינו שבתון, ובכל אופן מעובדין דחול או מראית עין בפני עמי הארץ שלא ידעו דיני התורה לא יצאנו, וגם זכור את יום השבת לקדשו שלא יהא מעשיך בשבת כבחול ג"כ לא נתקיים בעבודות כאלו. ולא דמי להיתר דאוטומט העומד בקרית חוצות בלי שם ובלי בעלות שלא נודע למי הוא שייך, אחרת הוא, כשאדם עושה דברים כאלו בביתו וברשותו.... וכשיתיר שהמסחר והקניין נשתרע גם על יום השבת, אפילו ע"י התר עפ"י דיני התורה, יוכל לצמוח מזה שקדושת השבת יתחלל ויזלזל עד למאוד, ובני מנע רגלך מזה"²⁰.

על דברים אלה של בעל "חלקת יעקב" כותב בשו"ת "באר משה" - "...ראיתי בתשו' חלקת יעקב שמתחילה כתב כמעט ככל דברי, דעל פי ההלכה אין מקום לאסור. אולם אח"כ עשה עצמו לדיני גזירה וגזור גזירה חדשה שבוודאי אין ביד שום רב, יהיה מי שיהיה, לגזור מעצמו גזירות חדשות. ובוודאי אם גדולי רבנים דזמנינו יגזרו גזירה, ובהסכמה יעלו לגזור, בוודאי נכוף ראשינו לקבל גזירתם, אבל רב יחידי בוודאי אין בידו לגזור וגם בוודאי לא נקבל גזירתו"²¹.

אמנם יש להעיר שה"אגרות משה" דיבר על אודות מקרה שהאדם עושה בערב-שבת מעשה, שיגרום זילותא דשבת [מעמיד שעון-שבת שידליק בשבת עצמה], מה שאין כן באתר-אינטרנט כשהוא נמנע מסגירת האתר, ואלו ה"חלקת יעקב" דיבר על כך שאדם, שמשאיר בביתו "מזכירה אלקטרונית" פתוחה, נחשב פרהסיה וכו'...., ויש להסתפק, אם פעילות אתר-אינטרנט חשובה כפעילות פרהסיה [ובודאי שאינו נמצא בביתו של הבעלים]²².

ואולי יש לחלק בין אתר-אינטרנט ששם יהודי עליו [או שיש בו סיומת il - שרובם של יהודים] ובין אתר-אינטרנט שאין שם יהודי עליו²³.

וכן לעניין הגדרת פרהסיה יתכן שיש לחלק בין אתרים המשמשים את הציבור הכללי, לבין אתרים שמשמשים בעיקר יהודים²⁴.

¹⁸ מפני שעדיין יכול הטוען לטעון שגם באתר אינטרנט מסחרי ישנו חשד ומראית-עין, שבעלי האתר תפעלים אותו בשבת עצמה, ומוציאים את ההזמנות ומטפלים בהן בשבת, או שעמי הארצות יחשבו שהדבר אסור והבעלים עובר על איסור.

¹⁹ "אגרות משה" (א"ח ח"ד סי' ס). ולכן מתיר שם להפעיל שעון-שבת רק על מנת להדליק ולכבות חשמל למאור, ע"ש טעמו לחילוק.

²⁰ שו"ת "חלקת יעקב" (א"ח סי' סט, ח"ג סי' צד - במהדורות הישנות)

²¹ שו"ת "באר משה" (ח"ו קונטרס אלקטריק סימן ג).

²² עיין ב"תחומין" (כ) במאמרו של הרב אורי דסברג "מערכות תקשורת בנקאיות בשבת" (עמ' 422 ובהערות העורך שם הערה 1). ויוצא מדבריהם ששניהם מסכימים, שהמשתמשים ברשת המחשב עצמם לא יוצרים פרהסיה, והם מתווכחים רק לגבי האנשים שעשויים לראות את המשתמש. ולכאורה ניתן להסתפק, אולי הרשת עצמה שנכנסים אליה הרבה משתמשים, תיחשב לפרהסיה מצד עצמה, ולכל הפחות כך במקום שרובם ישראלים. וצ"ע.

²³ שאם אין שם יהודי על האתר, לא שייך לומר שניכר כאן זלזול שבת בפרהסיה.

²⁴ שהרי פרהסיה זה "עושה מישראל", אומנם על-פי דברי "משנה ברורה" (סי' שפה ס"ק 1) לא חזוין תתכן כלל מציאות של מחלל שבת בפרהסיה.